

**Сташевська Інна Олегівна,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч мистецтв України,
директор навчально-наукового
інституту культури і мистецтв
ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”**

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Багатовіковий педагогічний досвід різних країн світу, у тому числі й України, свідчить, що введення людини у світ мистецтва є важливим чинником формування її духовної сфери. Формуванню уявлень про позитивний вплив мистецтва на особистість в різноманітних аспектах (релігійному, етичному, естетичному, патріотичному, емоційному, інтелектуальному, терапевтичному й ін.) у різні часи сприяли ідеї та практична діяльність видатних особистостей різних національних культур: Конфуція, Сократа, Платона, Аристотеля, Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, Й. Песталоцці, Г. Г. Негелі, Е. Жак-Далькроза, М. Монтесорі, Р. Штайнера, Б. Яворського, Б. Асаф'єва, З. Кодая, К. Орфа, Д. Кабалевського і багатьох інших.

І сьогодні проблема функціонального значення мистецтва й мистецької освіти привертає увагу різноманітних професійних кіл людства: філософів, культурологів, педагогів, музикантів-виконавців, композиторів, психологів, соціологів, медиків, державних діячів й ін. Актуальність цієї проблеми для вітчизняних науковців зумовлено визначною соціально-культурною місією мистецької освіти в процесі національного відродження України.

Аналіз наукової літератури свідчить, що вітчизняна мистецька педагогіка має вагоме теоретичне підґрунтя, але невтішна реальна дійсність свідчить, що з багатьох соціальних, економічних, політичних, професійно-освітніх й ін. причин практика мистецької освіти в українських школах та позашкільних навчальних закладах настільки відстала від теорії, що вихід з

цієї, на нашу думку, справжньої кризи масової мистецької освіти є не тільки в широкомасштабних реформах цієї сфери на державному рівні, що не завжди можуть бути реалізовані через недостатню фінансову підтримку, а й у трансформації уявлень широких мас про функціональні можливості та нічим незамінний потенціал мистецтва й мистецької освіти як в аспекті формування естетичної культури особистості, так і у вирішенні актуальних проблем сучасного суспільства в умовах глибокої цивілізаційної кризи.

У зв'язку з вищезазначеним нагальною потребою сьогодення є активне й усебічне дослідження науковцями аксіологічного потенціалу мистецької освіти як багатомірного феномену, що постає ефективним чинником розвитку не тільки окремої особистості, а й усього суспільства. Метою цієї публікації є визначення на основі аналізу актуальних соціокультурних проблем сучасного суспільства основних функцій масової мистецької освіти.

Як висловився німецький педагог Вальтер Гізелер, „хто хоче змінити реальність, мусить її спочатку побачити” [1, с. 261]. Але при „хворобах” суспільства навіть ще важче визначити діагноз, ніж при хворобах людини, а ще складніше – призначити терапію. Жодна галузь людського життя не може функціонувати ізольовано. Взаємозалежність окремих елементів соціокультурної системи детермінує необхідність пошуку комплексних підходів у вирішенні актуальних питань на шляху до гуманізації людства.

Загроза існуванню людству через екологічні катастрофи, війни, розвиток нових форм зброї (психологічної, бактеріальної, космічної, хімічної тощо), маніпуляції генної інженерії, клонування, поширення тероризму, національні й релігійні протиріччя й ін. підвищують значення гуманітарної освіти у формуванні моральної свідомості людей. Незважаючи на визнання важливої для розвитку суспільства ролі гуманітарних наук, у дійсності під тиском соціально-економічних умов все більше посилюється тенденція їх витіснення або відсунення на другий план негуманітарними науками.

Унаслідок окупації економічною моделлю мислення свідомості сучасного суспільства переважну частину своїх зусиль, своєї життєвої енергії

людина втрачає на оволодіння матеріальним достатком. Глибокі культурні цінності набули значення куліси, перед якою розігрується драма економічного виживання – щоденні турботи про заробіток, боротьба за робочі місця, нестача коштів у сім'ях для забезпечення найнеобхідніших потреб. Освітні та культурні інституції також вимушені підпорядковуватись вимогам ринкових відносин. Усе складніше стає для ВНЗ зберігати „нерентабельні” спеціальності, баланс між освітою та культурою, коли в реальному житті ідеал гуманістичної людини все більше поглинається образом функціональної (або кваліфікованої) особистості. Через залежність від умов ринку мистецтво втрачає свою конструктивну суспільно-регулятивну функцію.

Загальноновизнаними проблемами не лише в Україні, а й в усьому світі є сьогодні й зростання індивідуалізації людини, що часто межує з екстремальним егоцентризмом, загострення конкуренції між засобами масової інформації та педагогічними структурами, підвищення дитячої агресивності, порушення сімейних стосунків. Для значної частини молодого покоління сьогодні характерна відсутність ціннісних орієнтирів, дефіцит почуттів і моральна безвідповідальність. За результатами сучасних досліджень, у 40 % українських школярів відсутні соціально значущі цілі життя, до морального вдосконалення прагнуть тільки 5 % старшокласників, у цілому більшість учнів виявляє середній рівень моральної вихованості [2, с. 11]. Насильство як соціальний феномен, як засіб самоствердження в суспільстві стає сьогодні реальною загрозою для формування цивілізованих відносин як у дитячому й молодіжному середовищі, так і при стосунках дітей з батьками й педагогами.

Причини цього полягають значною мірою в обмеженні контакту дітей з їхніми батьками до необхідного мінімуму через нестачу часу, зумовлену неймовірно швидким темпом життя та загальною соціально-економічною обстановкою, а також у впливі нових інформаційних технологій, що

кардинально змінили не лише професійну сферу життя людини, але й школу, побут, вільний час дітей, молоді й дорослих.

Разом із позитивними моментами цих змін (насамперед, розширення можливостей та зростання швидкості отримання інформації з усього світу), домінування віртуального світу ЗМІ несе вже загальновідомі загрози. Неймовірна швидкість поширення інформації створює ситуацію перевантаженого інформаційного простору навколо людини, людство стає залежним від інформаційних технологій. Сучасна молодь уже є мультимедійною генерацією, і не секрет, що сьогодні горизонт почуттєвого й когнітивного досвіду молодого покоління значною мірою визначають ЗМІ. Діти сприймають побачене на екрані як відбиток реальної дійсності. Педагогам усе важче протистояти позбавленій етичних і естетичних норм продукції ЗМІ, що фактично пропагують пияцтво, тютюнокуріння, вандалізм, насильство, безладні сексуальні стосунки, культ грошей та легкого, веселого й безтурботного життя, що має сьогодні драматичні наслідки для формування молодого покоління.

Унаслідок швидкого технічного розвитку й комерціалізації всіх сфер життя відбуваються кардинальні трансформації й у сфері мистецької освіти. Так, розвиток сучасних технологій, з одного боку, сприяв значному розширенню можливостей створення, презентації, „уживання” мистецтва та передачі мистецьких традицій, відкриттю доступу до різних видів мистецької продукції в будь-який час та будь-якому місці: сьогодні твори мистецтва найрізноманітніших стилів і жанрів супроводжують нас усюди – у власному будинку, на робочому місті, у магазині, кабінеті лікаря тощо.

З іншого боку, тотальна комерціалізація культури зумовила викривлення структури попиту на мистецьку продукцію. Наприклад, разом із відкриттям можливостей для індивідуалізації стилю музичного життя через панування на радіо й телебаченні популярної музичної продукції на другорядний план відходить класична й народна музика. Удавана легкість, з якою створюють нових „поп-зірок” в умовах шоу-бізнесу, також негативно

впливає на бажання дітей і молоді вивчати багату спадщину академічної музичної культури. Усе це детермінує домінування в молодіжному середовищі ставлення до музики як до засобу розваги й приємного фону.

У зв'язку з цим, з метою розробки культурних пріоритетів та забезпечення цензури ЗМІ вважаємо вкрай необхідним створення державних і незалежних комісій, членами яких повинні бути провідні фахівці в галузі педагогіки, психології, медицини, соціології, мистецтвознавства й ін.

Без сумніву, лише введенням цензури цю глобальну проблему не вирішити. Насущною потребою суспільства є сьогодні активізація етичної й естетичної функції виховання дітей і молоді засобами різних видів мистецтв, що завдяки своєму величезному потенціалу духовного збагачення й очищення людини може забезпечити оволодіння молодим поколінням одвічними загальнолюдськими й національними цінностями духовної культури та сприяти цим виробленню імунітету до негативу, безпосередньо або побічно пропагованому через сучасні інформаційні технології. Уміння адекватно сприймати твори мистецтва як найважливіший показник естетичної культури особистості здатне протистояти насильству негативних проявів масової розважальної індустрії, що є реальною загрозою духовному світу людини з раннього віку.

Корисним у цьому контексті є німецький досвід уведення до обов'язкових завдань освіти на всіх її ланках формування медійної компетенції, що передбачає як володіння практичними вміннями й навичками використання мас-медіа технологій як допоміжного засобу пізнання світу, так і здатність критично підходити до вибору інформації, пропонованої через ЗМІ.

Негативним моментом поширення сучасних інформаційних технологій є також виникнення дефіциту набуття примарного досвіду на основі власної діяльності, обмеження реальних соціально-комунікативних контактів, марне проведення вільного часу. Реальною компенсацією в цьому аспекті може бути різноманітна самотійна й колективна мистецька активність людини з

раннього й до похилого віку в родині, шкільних і позашкільних навчально-виховних закладах, професійних та аматорських мистецьких об'єднаннях тощо. Окрім того, наукові дослідження підтверджують, що колективна мистецька діяльність й зіткнення з прекрасним сприяє розвитку таких якостей характеру, як готовність до соціальної інтеграції, комунікабельність, увага до проблем інших людей, солідарність, терпимість й ін., що стає важливим чинником поліпшення міжособистісних стосунків у суспільстві.

Суттєвою проблемою для розвитку художньої культури в Україні, на нашу думку, є недостатня державна підтримка народних та академічних напрямків мистецтва, які завжди були і є фундаментом культури нашої держави та засобом формування духовності народу. Це стосується, насамперед, системи музичної самодіяльності, що сьогодні, порівняно з радянськими часами, перебуває майже в занепаді, а також видавництва спеціалізованих музичних газет та журналів. Якщо в нас їх нараховують одиниці через конкурентну неспроможність „непопулярних” видань в умовах комерціалізації, то, наприклад, у Німеччині завдяки підтримці уряду федеральних земель, фахових об'єднань, спонсорів існують десятки не тільки музичних, а й музично-педагогічних (практичних і наукових) періодичних видань, що є невід'ємним засобом музичної просвіти населення.

Гостра професійна конкуренція, масштабні й швидкі зміни науково-технічних, політичних, соціокультурних, економічних, професійних і побутових умов життя детермінують зміни вимог до освіти. Якщо протягом багатьох століть достатньо було в дитинстві й молодості опанувати базовими знаннями й уміннями, яких могло вистачити на все подальше життя, то сьогодні часові цикли необхідного оновлення індивідуальних знань стають усе коротшими, а ймовірність частого професійного переорієнтування все більше зростає. У зв'язку з цим зростає роль таких якостей особистості, як креативність мислення, ініціативність, гнучкість у комунікативних відносинах, самостійність судження, уміння обирати пріоритети, емоційна стабільність у стресових ситуаціях, здатність до концентрації й реакції,

готовність до самонавчання. Постійна самоосвіта протягом усього життя стає життєвою необхідністю для кожного, а „навчити вчитися”, сформувати вміння виробляти індивідуальні стратегії самоосвіти, які допоможуть у короткий термін оволодіти новою інформацією – найважливішим завданням на всіх вікових і дисциплінарних рівнях навчання молодого покоління.

Результати новітніх емпіричних досліджень доводять, що мистецька освіта є ефективним засобом формування вищезазначених якостей. У цьому аспекті важливою умовою забезпечення якості мистецької освіти є спрямування навчально-виховного процесу на формування не тільки специфічно мистецької компетентності, а й здібностей, що з огляду на нові суспільні умови є важливими для повноцінної самореалізації індивідуума в особистому й громадському житті, а також для гуманного співіснування разом з іншими членами суспільства.

В Україні останнім часом більш гострими стають міграційні проблеми, етнічні конфлікти. Невирішені міжособистісні, міжнаціональні та інші протиріччя є значною мірою відображенням проблем педагогіки. Позитивним прикладом спрямування педагогічних зусиль на вирішення міжкультурних протиріч є впровадження з 90-х років минулого століття в освітню практику всіх навчальних закладів ФРН концепції інтеркультурної мистецької освіти.

Саме інтеркультурна орієнтація, як свідчить німецький досвід, відкриває перспективи для формування мультикультурних мистецьких компетенцій як умови для свідомого, активного, самовизначеного й соціально терпимого життя в мультикультурному суспільстві, інтеграції окремих мистецьких традицій у культурний простір суспільства, взаєморозуміння та взаємоповаги представників різних народів у рівноправному комунікативному процесі та створення цим сприятливих умов для їх гуманного співіснування, ненасильницького урегулювання політичних, міжнаціональних та міжособистісних протиріч, що неминуче виникають.

І особливо сьогодні, коли для українського суспільства характерні загострення національного питання, зростання в молодіжному середовищі негативного ставлення до представників інших національностей, що все частіше виявляється в брутальних вчинках, необхідно використовувати всі засоби, зокрема інтеркультурне виховання, задля формування толерантних відносин між усіма мешканцями нашої країни незалежно від їхнього етнічного статусу. І ми мусимо визнати це одним з найважливіших завдань української школи, якщо хочемо називати себе дійсно гуманним, високорозвиненим європейським суспільством.

Водночас, усвідомлюючи важливу роль мистецтва в процесі гуманізації суспільства, мусимо пам'ятати й про те, що мистецька продукція може бути як благом, вираженням гуманістичних запитів, так й інструментом маніпуляції, політичного впливу й погрозою людині. Уроки історії музичної педагогіки (наприклад, наслідки ідеологічної функціоналізації музичного виховання в часи Третього Рейху та НДР) указують на те, що до питання використання впливу мистецтва в соціальному контексті слід підходити дуже обережно. Уміння раціонально використовувати різні функціональні можливості мистецтва має стати надбанням молодого покоління України.

Отже, важливим є спрямування процесу мистецької освіти на всіх її ланках на формування як фахових знань, умінь і навичок, так і соціальних, персональних, етичних, естетичних, медійних й інших компетенцій. Проте, пріоритетну роль серед усіх можливих цілей і завдань мистецької освіти все ж таки повинні зберігати специфічно мистецькі, за винятком, якщо музичне, образотворче, хореографічне тощо навчання й виховання використовують свідомо як засіб компенсації та корекції особистісних проблем (у самооцінці, комунікації, соціальній адаптації тощо). Тобто це означає, що слід урахувати весь спектр навчально-виховного й розвивального потенціалу мистецької освіти, але при цьому об'єктивно, без утопічно-ідеалістичного перебільшення оцінювати й використовувати її можливості в загальному розвитку особистості й суспільства.

У цьому контексті необхідною умовою плідного розвитку системи мистецької освіти України є інтенсифікація кооперації всіх суспільних сил: політиків, органів управління, загальноосвітніх шкіл, позашкільних навчально-виховних закладів, ВНЗ, засобів масової інформації й комунікації, концертних організацій, мистецьких об'єднань, церкви тощо.

Виходячи з вищезазначеного, основні функції масової мистецької освіти можна класифікувати за такими перспективами: 1) особистісно-формувальна (сприяння всебічному гармонійному розвитку особистості в когнітивній, емоційній, психічній, фізичній, морально-естетичній, соціальній та творчій сферах, сприяння процесу самоідентифікації та самореалізації індивідууму); 2) естетично-виховна (формування естетичної культури особистості: почуття прекрасного, естетичних інтересів, смаку, ціннісних орієнтацій у сфері мистецтва); 3) культурно-інтегративна (виховання відкритості та емпатії до проявів різних культур); 4) соціально-інтегративна (сприяння соціальній адаптації, розвитку навичок міжособистісної комунікації та кооперації особистості, інтеграції й гуманізації суспільства).

Таким чином, підвищення якості масової й професійної мистецької освіти розкриває для суспільства не тільки можливості передачі мистецьких традицій, культурної соціалізації й естетичного виховання молодого покоління, а й шанси зменшити актуальні соціальні проблеми, притаманні сучасній цивілізації, а зневажливе ставлення до процесу мистецької освіти широких верств населення може бути загрозливим у перспективі гуманного існування та ефективного розвитку суспільства.

Мистецтво у всіх його різноманітних проявах має отримати у вітчизняній системі освіти ранг, відповідний його гуманному призначенню. Незважаючи на деформування естетичних орієнтацій значної частини сучасного суспільства, духовний фундамент нашого народу, що ґрунтується на глибоких національних традиціях, не втрачено. Разом із прагматизмом і раціоналізмом, характерним для сучасного молодого покоління, помітним в останні роки стає підвищення культурної самосвідомості молоді. І саме

мистецтво як явище культури своїми вічними шедеврами здатне наблизити „генерацію майбутнього” до усвідомлення неминуючих національних та загальнолюдських цінностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Gieseler W. Curriculum-Revision und Musikunterricht / Walter Gieseler // Geschichte der Musikpädagogik / [hrsg. von H.-C. Schmidt]. – Kassel, 1986. – S. 215 – 266.

2. Шкурін О. І. Виховання моральної культури старшокласників засобами мистецтв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / О. І. Шкурін. – Луганськ, 1999. – 17 с.

REFERENCES

1. Giseler W. Curriculum-Revision und Musikunterricht / Walter Gieseler // Geschichte der Musikpädagogik / [hrsg. von H.-C. Schmidt]. – Kassel, 1986. – S. 215 – 266.

2. Shkurin O. I. Vichovannya moralnoyi kulturi starshoklasnikiv zasobami mistestv : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenja kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 „Teoriya ta istoriya pedagogiki” / O. I. Shkurin. – Lugansk, 1999. – 17 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Сташевська Інна Олегівна, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч мистецтв України, директор навчально-наукового інституту культури і мистецтв ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. E-mail: astash@ukr.net.

Наукові інтереси: проблеми функціонального значення мистецтва й мистецької освіти для окремої особистості й усього суспільства, розвитку вітчизняної та зарубіжної музичної педагогіки, методології порівняльного педагогічного дослідження, формування професійної компетентності майбутніх музикантів тощо.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Stashevskaya Inna Olegovna, doctor of pedagogical sciences, professor, honored worker of arts of Ukraine, director of educational and scientific institute of culture and arts of the Luhansk national university of Taras Shevchenko. E-mail: astash@ukr.net.

Scientific interests: problems of functional value of art and art education for the individual and all society, development of musical pedagogics, methodology of a comparative pedagogical research, formation of professional competence of future musicians and so forth.

СТАШЕВСЬКА Інна Олегівна ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У статті констатовано необхідність трансформації уявлень широких мас про функціональні можливості мистецтва і мистецької освіти як в аспекті формування естетичної культури особистості, так і у вирішенні актуальних проблем сучасного суспільства. Здійснено аналіз актуальних соціокультурних проблем сучасного суспільства і розкрито потенційні можливості мистецької освіти для їх вирішення. Основні функції масової мистецької освіти класифіковано за такими перспективами: особистісно-формувальна; естетично-виховна; культурно-інтегративна; соціально-інтегративна.

Ключові слова: мистецька освіта, мистецька педагогіка, мистецтво, актуальні соціокультурні проблеми.

СТАШЕВСКАЯ Инна Олеговна ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

В статье констатируется необходимость трансформации представлений широких масс о функциональных возможностях искусства и художественного образования как в аспекте формирования эстетической культуры личности, так и в решении актуальных проблем современного общества. Осуществлен анализ актуальных социокультурных проблем современного общества и раскрыты потенциальные возможности художественного образования для их решения. Основные функции массового художественного образования классифицированы в соответствии с такими

перспективами: особисто-формуюча; естетично-виховна; культурно-інтегративна; соціально-інтегративна.

Ключевые слова: художественное образование, художественная педагогика, искусство, актуальные социокультурные проблемы.

STASHEVSKAYA Inna Olegovna FUNCTIONAL VALUE of ART EDUCATION IN MODERN SOCIETY: SOCIOCULTURAL ASPECT

In article need of transformation of ideas of broad masses of functionality and nothing the irreplaceable potential of art and art education as in aspect of formation of esthetic culture of the personality, and in the solution of urgent problems of modern society in the conditions of deep civilization crisis is stated. The analysis of urgent sociocultural problems of modern society is carried out and potential opportunities of art education for their decision are opened. It is defined that an important condition of ensuring quality of art education is the direction of teaching and educational process on formation not only specifically art competence, but also abilities which, considering new public conditions, are important for full self-realization of an individual in private and public life, and also for humane coexistence with other members of society. The main functions of mass art education are classified according to such prospects: personal forming (assistance to all-round harmonious development of the personality in cognitive, emotional, mental, physical, moral and esthetic, social and creative spheres, assistance to process of self-identification and self-realization of an individual); esthetic and educational (formation of esthetic culture of the personality: sense of beauty, esthetic interests, taste, valuable orientations in the sphere of art); cultural and integrative (education of openness and empathy to manifestations of various cultures); social and integrative (assistance of social adaptation, to development of skills of interpersonal communication and cooperation of the personality, integration and humanization of society).

Keywords: art education, art pedagogics, art, urgent sociocultural problems.

Сташевська І. О. Функціональне значення мистецької освіти в сучасному суспільстві: соціокультурний аспект / І. О. Сташевська // Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – Вип. 157. – Серія: Педагогічні науки. – С. 19 – 23.